

Opmars van specialist en vrijwilliger

In deze rubriek belichten we voor bibliotheken relevante onderzoeksgegevens die te vinden zijn op de KB-site Bibliotheekinzicht.nl. In deze aflevering de ontwikkelingen in de personele bezetting van bibliotheken.

In 2016 waren er 6639 mensen werkzaam in de openbare bibliotheken. Bibliotheken hebben te maken met een aantal ontwikkelingen die cruciaal zijn voor de in- en uitstroom van personeel en benodigde vaardigheden van de medewerkers. Zo is er sprake van vergrijzing van het personeel, een geringe aanwas van nieuwe medewerkers en het ontbreken van branche-eigen mbo- en hbo-vakopleidingen. Daarnaast vraagt de veranderende rol van de bibliotheek om nieuwe competenties en taken van het personeel.

Personeel

In de afgelopen jaren is het aantal personeelsleden van bibliotheken in vaste dienst sterk afgenomen, van circa 9000 medewerkers in 2010 tot 6639 in 2016. Deze afname is grotendeels via natuurlijk verloop gegaan (pensionering), maar desondanks is de gemiddelde leeftijd van het bibliotheekpersoneel nog steeds vrij hoog. In 2016 was 64% van het personeel in loondienst vijftig jaar of ouder. Tegenover de krimp van het personeel in vaste dienst staat een toename van het aantal ingezette vrijwilligers. Het vrijwilligersbestand was in 2016 zelfs twee keer zo groot als het personeel in vaste dienst (KB, 2017a).

Opleiding

Er zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd waarin iets wordt gezegd over het opleidingsniveau van het bibliotheekpersoneel. Hoewel de exacte meetwijze en cijfers enigszins variëren, komt het algemene beeld van deze onderzoeken overeen. De meeste medewerkers in de openbare bibliotheken zijn mbo- of hbo-geschoold (onder andere Stamet & Scheeren, 2013, Van Hassel & Kools, 2018). Een bibliotheekspecifieke opleiding voor nieuw bibliotheekpersoneel bestaat echter niet meer. De aanwas van nieuwe bibliothecarissen en andere medewerkers komt met name vanuit bredere opleidingen. Dat zijn bijvoorbeeld Informatiedienstverlening (mbo-niveau 4, tot 2018 aangeboden), hbo-ICT met de differentiatie Business Information & Media Studies, de hbo-opleiding Media, Informatie en Communicatie, de bachelor Cultureel erfgoed of de master Archival and Information Studies (Huysmans, 2018). Over aansluiting van deze opleidingen op de praktijk zijn de meningen verdeeld: ongeveer de helft van de bibliotheekdirecteuren meent dat de opleidingen op mbo- en hbo-niveau niet goed aansluiten op de arbeidsmarkt (Van Hassel & Kools, 2018).

Opinie over aansluiting opleidingen op de arbeidsmarkt

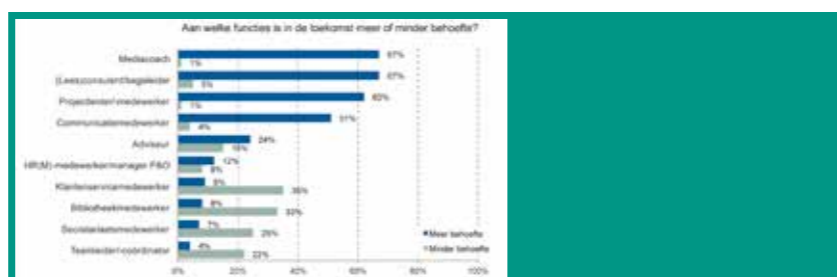

Bron: Van Hassel & Kools, 2018.

Specialisten

In de gewenste samenstelling van het personeel en indeling van functies wordt door experts een verschuiving waargenomen. Met de veranderende rol van de bibliotheek zijn er in de loop der jaren nieuwe functies ontstaan. Door de invoering van selfserviceconcepten is bijvoorbeeld de behoefte aan medewerkers klanten- en leenservice afgenomen, maar blijft de medewerker informatie en advies van groot belang om klanten proactief van informatie en advies te voorzien (Stamet & Scheeren, 2013). Bibliotheekdirecteuren verwachten in de toekomst minder behoefte te hebben aan de meer algemene functies, zoals klantenservicemedewerkers, bibliotheekmedewerkers, secretariaatsmedewerkers en teamleiders. Daartegenover staat dat de behoefte aan specialisten, zoals mediacoaches, (lees)consulenten, projectleiders/projectmedewerkers en communicatiemedewerkers naar verwachting zal stijgen (Van Hassel & Kools, 2018). In de huidige dienstverlening van bibliotheken rondom basisvaardigheden voor volwassenen, voor- en vroegschoolse educatie en de samenwerking met het onderwijs zien we deze behoefte aan specialisten reeds terug. Educatiespecialisten, domeincoördinatoren en lees- en mediaconsulenten zijn de functionarissen die het meest voor deze domeinen worden ingezet. Het merendeel van deze medewerkers is hbo-geschoold (KB, 2017b-d; KB, 2018).

Personeelsbehoefte bibliotheekdirecteuren

Bron: Van Hassel & Kools, 2018.

Vrijwilligers

Parallel aan de verschuiving van algemeen naar specialistisch personeel vindt ook een verschuiving plaats van personeel in vaste dienst naar een grotere inzet van vrijwilligers. Sinds 2010 is het aantal vrijwilligers in de bibliotheken flink gestegen, tot ruim 13.000 in 2016. Het aantal uren dat zij de helpende hand bieden is zelfs verdubbeld van 10.000 naar ruim 20.000 per week (KB, 2017). In welke mate vrijwilligers taken uitvoeren die eerder door betaald personeel werden uitgevoerd en wat de consequenties hiervan zijn, is onderwerp van discussie in de sector. Onderzoek in opdracht van Stichting BibliotheekWerk in 2014 en 2017 liet zien dat ruim een kwart van de bibliotheken vrijwilligers werk laat uitvoeren dat eerder door betaalde medewerkers werd gedaan. De algemene functies worden meer en meer opgevangen met de inzet van vrijwilligers, om het betaalde personeel vrij te spelen voor aanvullende en/of vernieuwende taken (Van den Berg, 2014, Von der Fuhr et al, 2018). Dit heeft niet alleen consequenties voor de hoeveelheid betaalde banen, maar ook voor het deskundigheidsniveau waarmee de meer algemene functies worden ingevuld. Zo stelt hoogleraar Bibliotheekwetenschap Frank Huysmans dat hiermee ook de indruk wordt gewekt dat veel van het werk geen specifieke deskundigheid vereist en ook niet beloond hoeft te worden (Huysmans, 2017).

Competenties

Dat de veranderende rol en taken van bibliotheken ook om andere competenties van medewerkers vragen, is al jaren een belangrijk punt van gesprek. Een proactieve, benaderbare en gastvrije houding en inzicht in de wensen en behoeften van de gebruikers zijn cruciaal voor medewerkers in de front-office. Voor een back-officefunctie is een projectmatige, resultaatgerichte manier van werken vereist (Oomes et al, 2011). In de arbeidsmarktanalyse van Stichting BibliotheekWerk is zowel aan bibliotheekdirecteuren als aan het bibliotheekpersoneel gevraagd wat zij zien als belangrijke competenties voor de toekomst. Bibliotheekdirecteuren vinden ondernemerschap/netwerkvaardigheden, kennis van de lokale gemeenschap en klantgerichtheid de meest belangrijke competenties voor bibliotheekpersoneel. De bibliotheekmedewerkers zelf voegen daar ook de competentie kennis van digitale systemen aan toe.

Deskundigheidsbevordering

De gewenste competenties richten zich meer en meer op de ontwikkelingen in het digitale domein, maar ook op de uitstraling in de dienstverlening (klantgerichtheid). Dit heeft effect op het werven van nieuw personeel, de inrichting van opleidingen en de bijscholing van het zittende personeel (Huysmans & Hillebrink, 2008). Gezien de vergrijzing in de sector zou de instroom van nieuwe medewerkers een mooie gelegenheid zijn om de vereiste competenties verder in en aan te vullen. Deze instroom is echter beperkt, vandaar dat ook sterk wordt ingezet op deskundigheidsbevordering van het huidige personeel. Om ervoor te zorgen dat de huidige medewerkers op niveau blijven en verder professionaliseren, biedt 96% van de bibliotheekdirecteuren cursussen aan voor het personeel. Daarnaast worden ook kortlopende opleidingen (86%) en workshops (80%) aangeboden (Van Hassel & Kools, 2018). In 2016 werd er door de bibliotheken 3,4 miljoen euro geïnvesteerd in studie en deskundigheidsbevordering, bovenop de personeelskosten van 230,3 miljoen euro (45% van de totale lasten) (KB, 2017a).

Kosten met betrekking tot studie en deskundigheidsbevordering, 2009-2016

Bron: KB, 2017a.

Informeel leren

Naast deze vormen van formeel leren, wordt informeel leren in de vorm van kennisdeling op landelijk en provinciaal niveau gestimuleerd. Zo kan bibliotheekpersoneel deelnemen aan projectgroepen en kenniskringen of themagroepen met medewerkers uit verschillende bibliotheekorganisaties, georganiseerd door provinciale ondersteuningsinstellingen (POI's), landelijke programma's of de KB (Cubiss, 2015). Daarnaast vormt het Nationale Bibliotheekcongres een bron van kennis en inspiratie, met workshops, talks en debat. Digitaal bieden platforms als **Biebtobieb** en **MetdeKB** medewerkers de mogelijkheid om kennis te delen, nieuwe ideeën te creëren en samen te werken. Ook worden nieuwe initiatieven gestart, zoals **Bieb-a-palooza** - de talkshow voor bibliotheekprofessionals - en webinars om een impuls te geven aan kennisdeling in de openbare bibliotheeksector.

TEKST: ANNEMIEK VAN DE BURGT

Bronnen

- > Berg, van den D. (2014). *Vrijwilligers in de bibliotheek. Een inventarisatie van de inzet van vrijwilligers in de bibliotheekbranche*. Den Haag: CAOP, in opdracht van Stichting Bibliotheekwerk.
- > Cubiss (2015) *Kennisdeling in de bibliotheekbranche. Een onderzoek onder bibliotheekprofessionals*. Tilburg: Cubiss, in opdracht van KB | Nationale bibliotheek.
- > Fuhr, von der S., Jans, L., Weert, van L. (2018). *Vrijwilligers in de bibliotheek 2017*. Den Haag: Cubiss, in opdracht van Stichting Bibliotheekwerk.
- > Hassel, van D. & Kools, M. (2018). *Veranderingen op de arbeidsmarkt van openbare bibliotheken*. Den Haag: CAOP, in opdracht van Stichting Bibliotheekwerk.
- > Huysmans, F. J. M. & Hillebrink, C. (2008). *De openbare bibliotheek tien jaar van nu*. (SCP-publicatie; Nr.2008/6). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- > Huysmans, F. (2017) *Vrijwilligerslegioen. IP | vakblad voor informatieprofessionals*, jaargang 21 nummer 6, 31 augustus 2017.
- > Huysmans, F. (2018) *Informatieopleidingen in Nederland en Vlaanderen: een update*. IP | vakblad voor informatieprofessionals, jaargang 22 nummer 8, 8 november 2018.
- > KB | Nationale bibliotheek (2017a) *Bibliotheekstatistiek 2016*.
- > KB | Nationale bibliotheek (2017b) *Dienstverlening openbare bibliotheken rondom voor- en vroegschoolse educatie 2016*.
- > KB | Nationale bibliotheek (2017c) *Dienstverlening openbare bibliotheken aan het primair onderwijs 2016-2017*.
- > KB | Nationale bibliotheek (2017d) *Dienstverlening openbare bibliotheken aan het voortgezet onderwijs 2016-2017*.
- > KB | Nationale bibliotheek (2018) *Dienstverlening openbare bibliotheken rondom basisvaardigheden voor volwassenen 2017*.
- > Oomes, M., Smit, S., Klok, T. en Camo, D. (2011) *Nieuwe bibliotheken, nieuwe competenties*. Den Haag: SIOB.
- > Stamet, Y. & Scheeren, J. (2013). *Een branche in transitie. Arbeidsmarktanalyse Openbare Bibliotheken 2013*. Den Haag: CAOP, in opdracht van Stichting Bibliotheekwerk.